

การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ของชุมชนชายแดนไทย-ลาว¹

Social and Environmental Risk Management of Communities on the Thai-Lao Border

ปนัดดา ภูเจริญศิลป์ / เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ / ดุษฎี อายุวัฒน์
Panadda Pucharoenisilp / Yaowalak Apichatvullop / Dusadee Ayuwat

บทคัดย่อ

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้ชุมชนชายแดนต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงและเผชิญกับความ
ความเสี่ยงในด้านต่างๆ ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีการเตรียมความพร้อมและปรับตัวตามนโยบาย
เพื่อการพัฒนาทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาค บทความนี้จึงนำเสนอผลการวิจัยมีวัตถุประสงค์
เพื่อศึกษาภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และการจัดการความเสี่ยงของชุมชน
ชายแดนไทย-ลาว ผ่านการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ผลการวิจัย
พบว่า ชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวมีภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม อันได้แก่
วิถีการดำรงชีพที่เปลี่ยนไป ประชาชนมีหนี้เพิ่มขึ้น ปัญหาเยาวชนทั้งในเมืองและชนบท
ยาเสพติดในชุมชน การพนันชายแดน รวมทั้งการสูญหายขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการจัดการความเสี่ยงดังกล่าวใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ไม่
เป็นทางการ ผ่านกลไกด้านจารีต ประเพณี องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านกลไก
ทางความเชื่อ จารีต ประเพณี และวัฒนธรรม รวมถึงกลไกของครอบครัวและรูปแบบที่เป็น
ทางการ ผ่านโครงสร้างของชุมชน โดยใช้กลไกขององค์กรต่างๆ ในชุมชน รวมถึงกฎระเบียบ
ข้อตกลงของคนในชุมชน และดำเนินการผ่านโครงสร้างของรัฐ โดยกลไกของกฎหมาย
การบังคับใช้กฎหมาย กฎ/ระเบียบของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: การจัดการความเสี่ยง ความเสี่ยงทางสังคม ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม ชุมชน
ชายแดนไทย-ลาว

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ สาขาสังคมวิทยา หัวข้อ “การจัดการความเสี่ยงทางสังคม
และสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว” และได้รับการสนับสนุนจากศูนย์วิจัย
พหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The purpose of this article was to investigate the status and the social and environmental risk management of communities in the Thai-Lao border area. Qualitative research was carried out. Data were collected by in-depth interviews as well as participatory and non-participatory observation. The key informants included chairmen and committees of communities, elderly people, scholars, and knowledgeable people. There were two types of social and environmental risk management actions in the communities. One was informal risk management involving intuitive actions based on local traditions and customs through existing kinship ties and beliefs. The other was formal risk management that involved structural actions through community organizations and codes of conduct as well as regulations and laws of relevant governmental administrative units.

Keywords: risk management, social risk, environmental risk, Thai-Lao border communities

บทนำ

ผลจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่ชุมชนชายแดนซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างประเทศได้รับผลกระทบอย่างรวดเร็วและรุนแรงกว่าพื้นที่อื่น กล่าวคือ พื้นที่ชุมชนชายแดนเป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้าน เป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นศูนย์รวมและจุดเริ่มต้นเชื่อมโยงโครงการความร่วมมือประเทศต่างๆ ในภูมิภาคที่ก่อให้เกิดการกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมและการขยายตัวของทุนนิยม ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วและหลากหลาย ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม แม้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลดีในการสร้างงาน โอกาสทางการศึกษา และการประกอบอาชีพ มีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต รวมถึงสิ่งประดิษฐ์นวัตกรรมใหม่ๆ เครื่องมืออุปกรณ์ติดต่อสื่อสารที่ทันสมัยอารยประเทศ รวมถึงวิถีชีวิตที่มีความบันเทิงรื่นรมย์ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และดูเหมือนว่าจะมีทุกอย่างที่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านปัจจัย 4 ที่มีเพิ่มมากขึ้นตามข้อมูลข่าวสารและกระแสวัฒนธรรมที่ได้รับ แต่ในขณะเดียวกันในการเปลี่ยนแปลง

นั้น ก็ยังก่อให้เกิดความเสี่ยงต่ออันตรายที่ไม่เจตนาและไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนแฝงอยู่ด้วย เช่น ปัญหาสังคมที่เพิ่มมากขึ้น เช่น การลักลอบขนยาเสพติดข้ามแดน ปัญหาด้านแรงงานเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ปัญหาด้านวัฒนธรรมการใช้สินค้าฟุ่มเฟือย และปัญหาอาชญากรรม (Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 2005) รวมถึงปัญหาความเสื่อมถอยของจริยธรรมศีลธรรม ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้ ปัจจุบันมีพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 35 นอกจากนี้ยังมี ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า ปัญหาทรัพยากรน้ำ คุณภาพน้ำและการจัดการน้ำ ปัญหาการใช้ทรัพยากรดิน และปัญหาขยะที่มีปริมาณมากกว่าที่กำจัดได้ (Subcommittee on Mukdahan Province's Economics, 2007)

จากสภาพการณ์ปัญหาข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชายแดนกำลังอยู่ในภาวะเปราะบาง หรือเกิดความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในสังคมในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์ ประชาชนต้องปรับตัวและแสวงหาวิธีการที่จะอยู่รอดท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชนหรือภาคส่วนที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประชาคม และองค์กรเอกชน ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการความเสี่ยง (Heitzmann, Canagarajah and Siegel, 2002) งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) ผ่านพื้นที่ชายชุมชนแดนไทย-ลาว ในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ชุมชน โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Selection) ให้มีลักษณะสอดคล้องและสามารถให้ข้อมูลของชุมชนได้ ประกอบด้วย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มแกนนำในชุมชน ประกอบด้วย ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน จำนวน 5 ราย ผู้ทรงคุณวุฒิและมีความรอบรู้ ซึ่งได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน จำนวน 4 ราย ผู้อาวุโสจำนวน 4 ราย รวมทั้งหมด 13 ราย ใช้การรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ ทั้งนี้

ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล ซึ่งมี การกระทำอย่างรอบคอบ การวิเคราะห์ข้อมูลกระทำทั้งขณะที่สัมภาษณ์และ หลังจากสัมภาษณ์ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มด้วยการจัดระบบของข้อมูล โดยการ จำแนกและจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูล แต่ละประเด็นเพื่อหาข้อสรุป หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์โดยภาพรวมตามแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ และสรุปตามวัตถุประสงค์

พลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

พลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชายแดนสามารถเห็นได้ชัดเจน จากนโยบายการค้าชายแดน ในช่วงปี พ.ศ.2518 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2554) การเปลี่ยนแปลงสามารถจำแนกออกเป็น 5 ช่วงเวลา คือ

1) ช่วงก่อนปี พ.ศ.2518 ประชาชนในพื้นที่ชายแดนสองฝั่งโขงมีความ สัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ มีการติดต่อในลักษณะที่เกี่ยวข้องเป็นญาติ มีความผูกพัน ใ่วางใจ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล การแลกเปลี่ยนเพื่อการดำรงชีพไม่เน้นกำไร และมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะล่าน้ำโขงและป่าไม้

2) ช่วงปี พ.ศ.2518-2522 เป็นช่วงที่ สปป.ลาว มีการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองจากระบอบพระมหากษัตริย์เป็นระบอบไปสู่ระบอบสังคมนิยม มีปัญหา ทางการเมืองที่ยังขาดความมั่นคง จึงทำให้การผลิตภายในประเทศไม่เพียงพอ กับ การบริโภค ประกอบกับมีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเขตแดนไทย-ลาว รัฐบาลไทย ได้ใช้มาตรการปิดชายแดน และมีการประกาศสินค้าอุปโภคบริโภคที่ควบคุมการส่งออก หลายประเภท ทำให้การส่งสินค้าออกจากประเทศไทยมีปริมาณน้อย สินค้าที่ใช้ใน การอุปโภคบริโภคประจำวันของประชาชนชาวลาวเกิดการขาดแคลน ความสัมพันธ์ ของประชาชนในพื้นที่สองฝั่งโขงในช่วงนั้นจึงเป็นลักษณะการลักลอบติดต่อค้าขาย นอกกรอบตามแนวชายแดน และการลักลอบช่วยเหลือเจ้าหน้าที่หนึ่ง

3) ช่วงปี พ.ศ.2522-2530 เป็นช่วงที่ สปป.ลาว ลดความเข้มงวดของ ระบอบสังคมนิยมและมีการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศไทย-ลาวดีขึ้น การส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภคจากประเทศไทยมีมากขึ้น

เกิดชุมชนชายแดนไทย-ลาว กิจกรรมทางการค้ามีความคึกคักเฟื่องฟู มีการก่อตั้งตลาดอินโดจีนขึ้นที่ชุมชนชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง

4) ช่วงปี พ.ศ.2530-2540 ประเทศไทยเปิดด่านศุลกากรและจุดผ่านแดนเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการประกาศลดสินค้าอุปโภคบริโภค ประกอบกับรัฐบาลไทยภายใต้การนำของ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ทำให้การค้าในระบบมีความคล่องตัวมากขึ้น การลักลอบสินค้าเข้าและออกนอกระบบมีจำนวนลดน้อยลง อย่างไรก็ตามวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศไทยในปี พ.ศ.2540 ส่งผลให้การค้าและธุรกิจในภาพรวมมีปัญหาและซบเซา รวมถึงตลาดอินโดจีน

5) ปี พ.ศ.2541 จนถึงปัจจุบัน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตลาดอินโดจีนและชุมชนมีการค้าขายคึกคักมากขึ้นโดยเฉพาะหลังการเปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร เมื่อปลายปี พ.ศ.2549 ซึ่งเป็นสะพานทอดผ่านถนนหมายเลข 9 สามารถเดินทางออกสู่ประเทศลาวและเวียดนามได้สะดวกยิ่งขึ้น นอกจากการขนส่งเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว ประชาชนทั้งสองฝั่งสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ง่ายและสะดวกสบายยิ่งขึ้น รวมถึงการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว

พลวัตการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สะท้อนให้เห็นชัดเจนในชุมชนศรีมงคลยอดแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษา เนื่องจากเป็นที่ตั้งของ “ตลาดอินโดจีน” ที่มีกิจกรรมทางธุรกิจการค้าอย่างเข้มข้น ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา มีคนต่างถิ่นเข้ามาจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายเวียดนาม ที่คนท้องถิ่นเรียกว่า “คนไทยใหม่” เข้ามากว้านซื้อที่ดินและบ้านเรือนเพื่อสร้างร้านค้า ทำการค้าในตลาดอินโดจีน ที่อยู่อาศัยจากเดิมที่เป็นบ้านลักษณะใต้ถุนสูงได้เปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ 3-4 ชั้น ราคาที่ดินแพงขึ้น คนดั้งเดิมของชุมชนที่ไม่ทำการค้าก็ย้ายออกไปซื้อที่ดินปลูกบ้านใหม่แถบชานเมือง ตั้งเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมา คนดั้งเดิมที่ยังไม่ย้ายจะปรับพื้นที่หน้าบ้านให้เป็นเพิงเล็ก ๆ หรือก่อสร้างเป็นอาคารบริเวณหน้าบ้านติดริมถนนให้พ่อค้าแม่ค้าเช่าเปิดร้านค้า และมีบางส่วนที่ทำการค้าเอง โดยรับสินค้าพื้นเมือง

ที่มีพ่อค้าส่งนำมาส่งให้ หรือจำหน่ายอาหารพื้นเมือง ส่วนธุรกิจขนาดใหญ่ส่วนใหญ่ เป็นของคนไทยเชื้อสายจีนและคนไทยใหม่ (เชื้อสายเวียดนาม) คนดั้งเดิมของชุมชน ที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนมีไม่ถึงร้อยละ 40 ส่วนมากเป็นคนไทยเชื้อสายจีนและคนไทยใหม่ รวมถึงคนจากพื้นที่อื่น (ในจังหวัดมุกดาหาร) ที่เข้ามาทำการค้าขาย ในตอนกลางวัน และตอนเย็นก็ปิดร้านกลับไปนอนที่บ้าน

เมื่อชุมชนเปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่อยู่อาศัยเป็นชุมชนการค้า การพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เหมาะกับธุรกิจการค้า และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวด้านเศรษฐกิจการค้าและการลงทุน ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากการดำรงชีวิตที่พึ่งพิงกับธรรมชาติมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ คนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนม ต่างช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เปลี่ยนไปเป็นชุมชนแออัดมีกิจกรรมเร่งเร้า อึกกระทัก มีนักท่องเที่ยว และยานพาหนะเข้า-ออกชุมชนตลอดวัน ความสัมพันธ์ที่เปรียบเสมือนญาติก็เปลี่ยนไป เพราะคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ไม่มีความผูกพันกัน ต่างเข้ามาเพื่อโอกาสในการประกอบอาชีพ การเอาใจใส่ช่วยเหลือเกื้อกูลเหมือนพี่น้องดังในอดีตจึงมีน้อยลง

ความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว

ผลของการพัฒนานำความเจริญทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนแม้จะก่อให้เกิดผลดีต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม เกิดการสร้างงาน โอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพ ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก็ยังก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนแฝงอยู่ด้วย จากการศึกษาชุมชนชายแดนไทย-ลาว สามารถจำแนกความเสี่ยงของชุมชนออกเป็น 2 กลุ่มความเสี่ยง คือ ความเสี่ยงทางสังคม และ ความเสี่ยงสิ่งแวดล้อม

1. ความเสี่ยงทางสังคม เป็นเหตุการณ์หรือการกระทำที่จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดความสูญเสีย หรือความเสียหายต่อวิถีการดำรงชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และเปลี่ยนแปลงชุดความสัมพันธ์ของคนในสังคม ได้แก่ ปัญหาเยาวชนและผู้สู่วัย

หนี้สิน การพนัน การลดความสำคัญของงานบุญประเพณี การสูญหายขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ เนื่องจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นพ่อค้าแม่ค้าจึงต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดำเนินธุรกิจของตนเองให้ประสบความสำเร็จ จึงไม่สนใจและไม่ตระหนักถึงปัญหาของชุมชน ไม่เข้าร่วมหรือเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนน้อยมาก เพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของตน หากแต่เป็นหน้าที่ของฝ่ายปกครองหรือภาครัฐที่ส่งผ่านมายัง “คณะกรรมการชุมชน” แม้ชุมชนจะมีทุนทางสังคมที่เป็นชุมชนเก่าแก่จึงมีความผูกพันฉันท์เครือญาติ มีวัดยอดแก้วซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนที่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน แต่ชุมชนกลับนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์น้อยมาก อีกทั้ง บุตรหลานและเด็กในวัยเรียน เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมตอนปลายมักจะไปศึกษาต่อที่กรุงเทพมหานครหรือตามเมืองใหญ่ เช่น อุบลราชธานี ขอนแก่น นครพนม เป็นต้น และเมื่อเรียนจบก็มักจะทำงานในเมืองใหญ่ ในขณะที่ผู้สูงอายุในชุมชนถูกทอดทิ้งให้อยู่บ้านตามลำพัง บุตรหลานไม่ได้ให้ความสำคัญในกระบวนการชดเชาและเรียนรู้จากปู่ย่าตายายดังเช่นก่อน

ในอดีตการทำบุญประเพณี ความเชื่อ ฮีตสิบสองของชุมชนฝั่งไทยกับฝั่งสปป.ลาว แทบไม่มีความแตกต่างกัน แต่ปัจจุบันชาวชุมชนให้ความสำคัญกับบุญประเพณีตามฮีตสิบสองเพียงบางเดือน เนื่องจากอาชีพหลักของชาวชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในวิถีการเกษตร ความเจริญทางวัตถุสิ่งของมีมากขึ้น ทำให้พิธีกรรมบางอย่างเหลือผู้ปฏิบัติอยู่ไม่มากนัก เช่น บุญเวสหรือบุญเดือนสี่ คือบุญฟังเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก นอกจากนั้นการทำบุญประเพณีของชุมชนได้เปลี่ยนรูปแบบไปเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น ในช่วงประเพณีสงกรานต์นอกจากมีพิธีทำบุญตักบาตร รดน้ำดำหัว เพื่อขอพรจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ยังมีกิจกรรมเพื่อตอบสนองนโยบายด้านการค้าการท่องเที่ยว เช่น การแสดงของเหล่าศิลปิน ดารา นักร้อง การออกร้านของส่วนราชการ การจัดมหกรรมอาหารไทย-อินโดจีน การออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน สินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์การจัดขบวนแห่ทางสงกรานต์ การจัดประกวดต่างๆ

นอกจากนี้ ประเพณีเกี่ยวกับการผูกสายสัมพันธ์ของคนในสังคม หรือ “ผูกเสี่ยว” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน เรียกว่า “ญาติเทียม” จากการเป็น “เสี่ยว” หรือเพื่อนบุคคลในเพศเดียวกันที่มีความพอใจซึ่งกันและกัน มีวัยอยู่ในรุ่นราวคราวเดียวกัน โดยให้พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่นับถือใช้ด้ายผูกข้อมือสาบานเป็นเพื่อนรักกันช่วยเหลือเจือจุนกัน ความสัมพันธ์ “สายญาติ” ดังกล่าวจะคงอยู่ไปจนวันตาย แต่ในปัจจุบัน ประเพณีการผูกเสี่ยวไม่มีในชุมชนแล้ว และคำว่า “เสี่ยว” ยังถูกกระแสดังกล่าวหลักบิดเบือนความหมายที่แท้จริง ให้เป็นเพียงคำที่มีความหมายในเชิงดูถูก ล้าหลัง และไม่ทันสมัย คนรุ่นใหม่จึงไม่ให้ความสนใจประเพณีนี้

ชุมชนมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในการดูแลสุขภาพหรือรักษาโรคร้ายผ่านอาหารและการกิน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเรื่องอาหารที่จะดูแลและรักษาสุขภาพ ภาษาถิ่นเรียกว่า “อาหารชะล่า” คืออดที่จะกินอาหารที่ทำให้เกิดผลเสียแก่ตัวเอง เช่น ปวดศีรษะ ปวดท้อง อาเจียน หูอื้อ ตาลาย เป็นไข้ ตัวร้อน ชัก จนถึงอาการหนัก เช่น คางแข็ง พูดไม่ได้ หมดสติ และอาจถึงแก่ชีวิตได้ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีองค์ความรู้ของการแพทย์พื้นบ้าน เพราะวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนผูกพันอยู่กับธรรมชาติที่เป็นป่าและวิถีการเกษตร ซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเหล่านี้กำลังสูญหายไป แต่อย่างไรก็ตาม แม้มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ แต่ยาสมัยใหม่มีผลข้างเคียง ประชาชนจึงยังนิยมใช้สมุนไพรอย่างน้อยเพียงแต่หมอสมนไพรในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนบทบาทสถานภาพของตนเอง จากอดีตที่เป็นหมอรับรักษาผู้ป่วยนอกสถานที่ เดินทางไปดูอาการผู้ป่วยที่บ้าน ของผู้ป่วย หรือบางครั้งมีผู้ป่วยมารับการรักษาอยู่ที่บ้าน ดูแลรักษากันเป็นเวลานาน และมีการเฝ้าระวังดูอาการป่วยอย่างเข้มงวด มีการจัดพิธีกรรม เช่น ตั้งคบายบูชาครูกันอย่างเข้มงวดเพื่อแสดงถึงความเคารพศรัทธา แต่ในปัจจุบันหมอสมนไพรเป็นเพียง “คนขายยา” มีหน้าที่ไปเก็บยา จัดยา ขายยาให้ผู้ป่วยนำไปปรุงยาโดยวิธีการตำรับประทานที่บ้าน ได้คำตอบแทนคิดเป็นชุด ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับหมอสมนไพร มิได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์ มีพระคุณเสมือนพ่อ แม่ ครูอาจารย์เหมือนแต่ก่อน ผู้ป่วยสามารถฝากคนอื่นมาซื้อยาแทน หรือมีพ่อค้าคนกลางนำยาจากหมอสมนไพรไปจำหน่ายตามตลาดสดในเมือง

การดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีและทรัพยากรภายนอกมากขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินที่มาพร้อมกับการดำเนินชีวิตในสังคมที่มีความเจริญ การเป็นหนี้มีสาเหตุจาก การซื้อบ้านที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ ค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน หนี้สินจากการลงทุนทำการค้า หรือการประกอบอาชีพ หรือเป็นหนี้เพราะความฟุ่มเฟือย ความอยากได้อยากมี เช่น อยากมีทีวี ตู้เย็น เครื่องใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ รวมถึงความทะเยอทะยานอยากมีชีวิตที่ดีขึ้น อยากมีหน้ามีตาเป็นที่ยอมรับในสังคม และหนี้สินจากการพนัน

เกี่ยวกับเยาวชนชายแดน วัยรุ่นในชุมชนมีพฤติกรรมไม่ต่างจากวัยรุ่นในสังคมทุนนิยมอื่นๆ มีร้านเกมส์และโต๊ะสนุกในชุมชนหลายแห่งที่เป็นแหล่งมั่วสุมของกลุ่มเด็กวัยรุ่น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การใช้สารเสพติด เหล้า บุหรี่ ความนิยมในการใช้สินค้าฟุ่มเฟือยราคาสูง โทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ๆ ขาดความรู้เรื่องการป้องกันการตั้งครรภ์ ความนิยมในการใช้รถจักรยานยนต์ของวัยรุ่นที่มีอย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังมีพฤติกรรมการขับซิ่งรถจักรยานยนต์ที่ไม่ปลอดภัยที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บรุนแรงจากอุบัติเหตุ การใช้อาวุธเพื่อการต่อสู้กันระหว่างกลุ่ม และการก่ออาชญากรรมต่างๆ เป็นต้น

ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร มีความเสี่ยงกับปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดอยู่หลายชุมชน เนื่องจากเป็นทางผ่านของการลำเลียงยาเสพติด รวมถึงชุมชนแออัดในเขตเมืองที่ไม่มีพื้นที่ติดฝั่งแม่น้ำโขง แสดงให้เห็นว่ายาสเสพติดไม่เพียงระบาดในพื้นที่ที่ติดชายแดนเท่านั้น แต่ยังระบาดออกมาสู่ชุมชนพื้นที่รอบนอกด้วย ซึ่งการลักลอบลำเลียงนำเข้ายาเสพติด รวมถึงสินค้าหนีภาษี เช่น สินค้าเกษตร เครื่องใช้ไฟฟ้า และสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์อื่นๆ จะผ่านเส้นทางจุดผ่อนปรนหรือจุดข้ามพากที่ไม่เป็นทางการมากกว่าเส้นทางสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 เนื่องจากด่านตรวจคนเข้าเมือง ณ ด่านสะพานมิตรภาพ มีเจ้าหน้าที่ทำการตรวจค้นอย่างเข้มงวด

ในชุมชนมีการเล่นพนันตามวิถีชีวิตดั้งเดิมอยู่บ้าง เช่น ปลูกัด ไก่ชน ไพ่ หรือไฮโลว์ แต่การพนันที่สร้างปัญหาให้กับสังคมชายแดนมากที่สุดคือ หวยใต้ดิน

เพราะนอกจากจะมีหอยใต้ดิน 4 ชนิด ต่อเดือน เหมือนพื้นที่อื่นๆ ในประเทศ ได้แก่ หอยสลากกินแบ่งรัฐบาล มี 2 ชนิด ทุกวันที่ 1 และ 16 หอยสลากรางวัลของธนาคารเพื่อการเกษตร (ชกส.) ทุกวันที่ 10 และธนาคารออมสิน ทุกวันที่ 20 ในพื้นที่ชายแดน ยังมีหอยใต้ดินจาก สปป.ลาว ทุกวัน วันละหลายรอบ ได้แก่ หอยกีฬา หอยปิงปอง และหอยหุ้น (ตัวเลขหลังทศนิยมสองตัวสุดท้ายของปริมาณซื้อขายหุ้น (set index) จากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเป็นตัวกำหนดรางวัล) การพนันฟุตบอล รวมถึงบ่อนคาสิโนที่เรียกว่า “สะพานเวกัสและคาสิโน” ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ สะพาน-เซโน แขวงสะพานหะเขต ของ สปป.ลาว ห่างจากด่านพรมแดนสะพานมิตรภาพ จังหวัดมุกดาหาร ประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งมีป้ายโฆษณาประชาสัมพันธ์ ตามสี่แยกและถนนสายสำคัญๆ รวมถึงรถรับจ้างทุกประเภทในจังหวัดมุกดาหาร ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนไทยที่มีนายหน้าเป็นคนไทยมีรถตู้คอยอำนวยความสะดวก รับส่งลูกค้าจากฝั่งประเทศไทย มีการจัดให้บริการรถรับ-ส่งถึงบ้านฟรี อาหารฟรี และมีของขวัญมอบให้เพื่อเป็นการคืนทุนแก่ลูกค้า คนไทยที่เข้าไปเล่นใน บ่อนสะพานเวกัสและคาสิโนเป็นคนทุกระดับทั้งจนและรวย ส่วนมากเป็นคนชั้นกลาง รวมทั้งลูกค้าย่อยที่เป็นเกษตรกร พ่อค้าแม่ค้าในจังหวัดมุกดาหารหรือจังหวัดใกล้เคียง

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า กระบวนการพัฒนาสู่ภาวะความทันสมัย ของชุมชนชายแดน ทำให้ชุมชนชายแดนตกอยู่ในภาวะความเสี่ยงทางสังคม ซึ่งทุกปัญหาที่เกิดขึ้นมีความเกี่ยวข้องและเกี่ยวเนื่องกัน อาทิ ปัญหายาเสพติด การพนันได้ก่อให้เกิดหนี้สิน และเมื่อมีหนี้สินก็ต้องหาเงินมากขึ้นทำให้วกกลับไป ยาเสพติดและการพนัน อีกวนเวียนไปมาอยู่เช่นนี้ ก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบ เศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชาติ อีกทั้งการลดความสำคัญของการเรียนรู้ขีดเทคโนโลยีในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่นผ่านผู้สูงอายุ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงหรือลด บทบาทของประเพณีท้องถิ่น ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ใช้ร่วมกัน ในสมาชิกของชุมชนนั้น ทำให้คนในชุมชนขาดคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม นี้ก็ถึงแต่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม เพราะความผูกพันและการยึดเหนี่ยว กลุ่มคนในชุมชนลดลง ขาดความสามัคคีและความร่วมมือร่วมใจในการเผชิญ และแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

สอดคล้องกับ Giddens (1990, 1991) และ Beck (1992) ที่ชี้ให้เห็นว่า ภาวะความทันสมัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายต่อวิถีความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม ทั้งในแง่ที่ก่อให้เกิดความสะดวกสบาย มีวิถีชีวิตที่รื่นรมย์ มีสิ่งอำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ รวมถึงความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงที่อยู่ในตัวของกระบวนการพัฒนาสู่ความทันสมัย เห็นได้ชัดจากความสัมพันธ์ในโครงสร้างของสังคม รูปแบบของครอบครัว การจ้างงาน หรือแม้กระทั่งรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการมีความรู้และข้อมูลของคนในสังคม ทำให้ผู้คนสามารถตรวจสอบตอบโต้ (Reflexive) สามารถแสดงความเป็นตัวตนของตนเองได้ มีปฏิริยาตอบโต้และสามารถสะท้อนความคิดเห็นของตนเอง พฤติกรรมของคนในโลกหรือสังคมถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลข่าวสารที่เราถ่ายทอดให้ซึ่งกันและกัน มากกว่าพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยสังคมเช่นดั้งเดิมที่ผ่านมา

2. ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม เป็นเหตุการณ์หรือการกระทำที่จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดความสูญเสียหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนชายแดนมีความเสี่ยงเรื่องการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำโขง การลดลงของทรัพยากรและความหลากหลายในระบบนิเวศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อปริมาณอาหารธรรมชาติและความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งปัญหาขยะล้นเมือง ทั้งนี้เนื่องจากเดิมที่ชุมชนศรีมิ่งคลยอดแก้วเคยเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนแถบขานเมืองมุกดาหารที่มีวิถีการดำรงชีวิตผูกพันกับแม่น้ำโขง คุณนายพัน เล่าว่า “ตั้งแต่เกิดมาจำความได้ก็ว่ายน้ำเป็นโลด คือจั่งป่มีผู้เฒ่าสอน เกิดมาก็เล่นอยู่กับริมน้ำ พ่อแม่ก็หาปลาในน้ำ ปลูกผักปลูกหญ้าอยู่ริมตะฝั่ง แนวหาอยู่หากินกะอยู่น้ำนี่แหละ” ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรที่เป็นทั้งแหล่งทำกินและแหล่งซัดเกลาถ่ายทอดวิถีชีวิตจากรุ่นสู่รุ่น

การใช้ประโยชน์พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากกระแสการพัฒนาและความทันสมัยของวิทยาการเทคโนโลยี กล่าวคือ พื้นที่ริมแม่น้ำฝั่งจังหวัดมุกดาหารถูกกระแสน้ำเซาะทำให้ตลิ่งพังเฉลี่ยปีละ 1 เมตร อีกทั้งวิถีการดำรงชีวิต

ของคนในชุมชนในปัจจุบันเป็นวิถีคนเมืองที่ประกอบธุรกิจการค้า ดังนั้น ผลจากนโยบายการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาหน้าเขาตะวันตกจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ได้แก่ การสร้างเขื่อนกั้นริมตลิ่ง การสร้างตลาดอินโดจีน การสร้างด่านศุลกากร ทำเรือข้ามฟากมุกดาหาร-สะหวันนะเขต ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเปลี่ยนไป ไม่สามารถทำการเพาะปลูกริมแม่น้ำได้เพราะริมตลิ่งสูงขึ้น ลงไปด้านล่างลำบาก การพึ่งพาทรัพยากรน้อยลง อีกทั้งความสมบูรณ์ของทรัพยากรและความหลากหลายในระบบนิเวศโดยเฉพาะพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่เป็นอาหารธรรมชาติมีน้อยลง เห็นได้จากคำบอกเล่าของ คุณลุงบุญช่วย ชายวัย 68 ปี

“ปลาที่จับไม่ค่อยได้แล้วล่ะ ปลาหลายแนว (ประเภท) ก็บ่เห็นแล้ว อย่างปลาแซ่ ปลาน้ำ ปลาลาด ปลาสะแวง ก็บ่เห็นแล้ว ปลาอื่นก็จับได้น้อย จับยาก ผักกะคือกัน ผักตามธรรมชาติบ่มีแล้ว ซื่อแต่ผักตลาดกิน”

ในชุมชนมีปัญหายะลันเมือง เนื่องจากเป็นแหล่งธุรกิจที่ประกอบกิจกรรมทางการค้าจึงทำให้มีเศษวัสดุที่เหลือจากสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทางการค้ามากมาย เช่น ถุงพลาสติก กล่องบรรจุสินค้า รวมถึงเศษอาหาร และขยะจากการบริโภค เช่น แก้วน้ำ ขวดน้ำ กระจังเครื่องดื่ม จากนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้ามาเที่ยวและจับจ่ายซื้อของในตลาดอินโดจีน ที่มีมากกว่า 2000 คนต่อวัน และมีมากขึ้นไปถึง 3000-4000 คน ในวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ ซึ่งคาดว่าจะมีปริมาณขยะประมาณ 5 ตันต่อวัน ในขณะที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการคัดแยกประเภทและลดปริมาณขยะ ขยะถูกทิ้งเกลื่อนกลาด ระบบการจัดขยะเป็นมี 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก คือ มีพ่อค้าแม่ค้าขายรับซื้อของเก่า เข้ามารับซื้อกล่อง เศษกระดาษ พลาสติก แก้ว กระจังอะลูมิเนียม และสิ่งของเหลือใช้อื่นที่สามารถนำไปทำกลับมาใช้ใหม่ได้ (Recycle) หรือเป็นสิ่งของเหลือใช้ที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ (Reuse) ซึ่งพ่อค้าแม่ค้าขายรับซื้อของเก่าก็จะไปจำหน่ายที่รับซื้อขายกันทุกวัน และพ่อค้าแม่ค้าในตลาดอินโดจีนเองจะทำการพับกล่องใส่สินค้า หรือเศษวัสดุต่างๆที่สามารถขายได้ เก็บไว้รอขายให้พ่อค้าแม่ค้าขายรับซื้อของเก่า รูปแบบที่ 2 คือ มีรถขยะของเทศบาลเมืองมุกดาหารเข้ามาเก็บขยะทุกวัน โดยทุกบ้านจะมีถังขยะตั้งไว้หน้าบ้านรอให้รถเก็บขยะมาเก็บไป อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของจำนวนรถและบุคลากรของ

เทศบาล ทำให้รถเก็บขยะก็ไม่สามารถเข้ามาบริการได้ทุกวัน และไม่เพียงพอต่อการให้บริการที่ต้องบริการทั่วทั้งเขตพื้นที่รับผิดชอบ อีกทั้งจำนวนขยะในเขตเทศบาลก็มีปริมาณมากขึ้น จึงทำให้มีขยะตกค้างในชุมชนและปริมาณขยะเพิ่มมากขึ้น

เห็นได้ว่า ภาวะความทันสมัยได้นำมาสู่สังคมความเสี่ยง ซึ่ง Beck (1997) สรุปประเด็นถกเถียง (Argument) จากแนวคิดเรื่องสังคมความเสี่ยงไว้ 2 ประเด็นคือ **1) พลวัตของวัฒนธรรมและการเมือง** เป็นผลให้ความเป็นธรรมชาติสูญสิ้นไป (End of Nature) สมัยก่อนโรคภัยทั้งหลายถือได้ว่าเป็นความเสี่ยงจากภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ แต่ในโลกสังคมความเสี่ยง สิ่งเหล่านี้ถูกควบคุมโดยนโยบายด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และการเมือง ตัวอย่างเช่น การคุกคามของโรคไข้หวัดนก ไม่ใช่เป็นเพียงความเสี่ยงต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นเพราะโชคชะตาหรือฟ้าลิขิต แต่เป็นความเสี่ยงที่เกิดจากการตัดสินใจในนโยบายด้านอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และการเมือง ที่ทุกคนต้องเผชิญ อาจพูดได้ว่าความเสี่ยงที่เราประสบอยู่นั้นเป็นผลลัพธ์อันเกี่ยวเนื่องมาจากการตัดสินใจของผู้อื่นในเรื่องนโยบายทางด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และการเมืองนั่นเอง เห็นได้จากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาค ล้วนแต่มาจากการตัดสินใจของผู้บริหารประเทศ ไม่ได้มาจากการตัดสินใจของประชาชนในพื้นที่โดยตรง หากแต่ผู้ที่ได้รับความเสี่ยงโดยตรงกลับเป็นประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมความเสี่ยง และ **2) พลวัตของสังคมความเสี่ยง** เป็นผลให้จารีตประเพณีดั้งเดิมสูญสิ้นไป (End of Tradition) อันเป็นผลมาจากการกลายเป็นความทันสมัยและการกลายเป็นปัจเจก (Individualization) ซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏในสังคมความเสี่ยง ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม ผู้คนในสังคมคำนึงถึงแต่ตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเองสูง มีอิสระเสรีในการตรวจสอบตอบโต้ความคิด และการกระทำของตนเอง มีความพยายามดิ้นรนในการดำรงชีวิตเพื่อสิ่งที่ดีกว่า ทำให้ความความสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ญาติมิตร หรือเพื่อนร่วมงานเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนจารีตธรรมเนียมปฏิบัติเดิม ซึ่งในพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ก็มีปรากฏการณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงในทั้งสอง

ประเด็น จึงอาจกล่าวได้ว่ากระแสการพัฒนาที่เข้มข้นในพื้นที่ชายแดนทำให้ชุมชนชายแดนก้าวเข้าสู่สังคมความเสี่ยง จำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนในชุมชนต้องเตรียมความพร้อมและหาวิธีในการจัดการกับปัญหาและความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

ชุมชนมีการดำเนินการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อการเตรียมความพร้อมในการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นหรือแก้ไขปัญหาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นแล้ว ผ่านกลไกต่างๆ ในสองรูปแบบดังนี้

1. รูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ผ่านกลไกของจารีต ประเพณี องค์กรความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้การปฏิบัติตามประเพณีขึ้นอยู่กับความเชื่อ ความต้องการ และค่านิยมของผู้ปฏิบัติ ประเพณีจึงเป็นกฎเกณฑ์ แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ใช้ร่วมกันในสมาชิกของสังคมนั้น จึงถือเป็นเครื่องหมายบอกความเป็นพวกเป็นหมู่เดียวกันของผู้ที่ยึดถือประเพณีเดียวกัน เมื่อมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาทำให้เกิดความผูกพันของสมาชิกในสังคม จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวกลุ่มคนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง (Hiranto, 1980) นอกจากนี้ ประเพณียังมีความสำคัญในด้านอื่น เช่น ด้านศาสนา ทำให้ผู้ปฏิบัติได้แสดงกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ ประเพณีบางอย่างทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบใจ มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นผลให้เกิดการปฏิบัติที่ดีตามมา หรือบางประเพณีทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจเอื้อเฟื้อ มีเมตตาต่อมนุษย์ ส่วนความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม มีส่วนควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติในครรลอง มีความสงบสุขเกิดขึ้นในสังคม การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของจารีตประเพณี ดำเนินการในกระบวนการ เพื่อเตรียมความพร้อมและป้องกันความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชนโดยผ่านกลไกที่สำคัญในชุมชน ได้แก่

ครอบครัวและเครือญาติ โดยการอบรมสั่งสอน การบอกกล่าวตักเตือนและดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด มีความสำคัญที่สุด

การอบรมสั่งสอนทางครอบครัวจะเป็นแนวทางทางและการควบคุมพฤติกรรมของคนในครอบครัว โดยเฉพาะเยาวชน ชุมชนเองก็ให้ความสำคัญกับบทบาทของครอบครัว เห็นได้จากการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายเสมอ ให้ผู้ปกครองดูแลบุตรหลานอย่างใกล้ชิด สนับสนุนให้เด็ก ๆ ในครอบครัวรักการเรียน มีพฤติกรรมที่เหมาะสม และภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีไทย ให้แต่ละครอบครัวปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุตรหลานและคนในครอบครัว เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาเสพติดการมั่วสุม และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอื่นๆ

ประเพณี ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนในชุมชน คือ การบวงสรวงหอเจ้าแม่สามพี่น้อง ซึ่งมีการจัดงานบวงสรวงทุกปี มีบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทั้งหมด มีทุกเพศทุกวัย ทุกระดับการศึกษาและอาชีพ ซึ่งมีความเชื่อในเจ้าแม่สามพี่น้องจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนและผู้ที่ให้ความเคารพนับถือว่าจะต้องเป็นคนดี “มีศีลธรรม” จะต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเจ้าแม่จึงจะคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติและศีลธรรมของคนในชุมชน และเป็นเครื่องชี้ทางในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ในชุมชนยังมีพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ การทำบุญวันพระ การทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวชุมชนจะให้ความสำคัญ เข้าวัดร่วมมือกันบำเพ็ญบุญทางศาสนาเป็นอย่างดี ส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุที่เป็นกำลังหลักสำคัญในการดำเนินการทางบุญ แต่งานบุญก็เป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนที่ทำให้เกิดความสามัคคีปรองดอง เพราะถึงแม้ว่าคนในชุมชนส่วนมากจะทำการค้า ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมมากนัก แต่ส่วนมากก็นับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อเรื่อง บาป บุญ เมื่อมีการแผ่ปัจจัยขอความร่วมมือในการทำบุญ คนในชุมชนก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการให้ปัจจัย (เงิน) ในการทำบุญ และในงานบุญประเพณีไม่ว่าจะเป็นสงกรานต์ หรืองานเข้าพรรษา ออกพรรษา มีการแสดงธรรมเทศนา มีการแสดงและการละเล่นพื้นบ้าน เช่น หมอลำ หมอลำผญา ซึ่งเป็นกลไกในการถ่ายทอดความรู้ การอบรมสั่งสอนและควบคุมพฤติกรรมและศีลธรรมของคนในสังคม

2. รูปแบบที่เป็นทางการ การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในรูปแบบที่เป็นทางการชุมชนสามารถดำเนินการผ่านโครงสร้างของชุมชน ประกอบด้วย กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน กฎระเบียบหรือข้อตกลงของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนผ่านโครงสร้างของรัฐโดยการใช้กฎหมายหรือผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

โครงสร้างของชุมชน

ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงได้มีการดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อควบคุม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยผ่านโครงสร้างของชุมชน ซึ่งก็คือ คณะกรรมการชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเทศบาลนครมุกดาหาร ในความเป็นจริงแล้วคณะกรรมการชุมชนต้องมาจากการเลือกตั้งของคนในชุมชน แต่มีบางช่วงจังหวะที่ไม่พร้อมในการจัดการเลือกตั้ง เช่น คณะกรรมการชุดเก่าหมดวาระแล้ว ต้องมีการเลือกตั้งใหม่ แต่การเลือกตั้งใหม่อยู่ในระยะเวลาที่ใกล้กับการเลือกตั้งระดับชาติ หรือคณะกรรมการชุมชนชุดเก่าหมดวาระในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารของเทศบาล การดำเนินงานของชุมชนจะหยุดชะงักไม่ได้ จำเป็นต้องมีคณะกรรมการชุมชนในการบริหารจัดการและดูแลชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทางเทศบาลก็จะอนุโลมแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนมาดูแลชุมชนก่อน ดังนั้น การดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อควบคุม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยผ่านโครงสร้างของชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการชุมชน องค์กรต่างๆ ในชุมชน กฎระเบียบ/ข้อตกลงของคนในชุมชน ดังนี้

1) ปัญหาเอกลักษณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนสูญหาย ชุมชนจึงมีโครงการรณรงค์นำคำขวัญผู้สูงอายุในชุมชน โครงการ “กินข้าวข้างหนอง เล่าฮีต เล่าคอง เมืองมุกดาหาร” โครงการ “บุญพะเวส” โครงการนุ่งผ้าไทย และโครงการส่งเสริมกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรมในท้องถิ่น

2) ปัญหาเยาวชนในชุมชนที่มั่วสุมและซุกจุกกันไปในทางที่ผิดได้ง่าย ชุมชนได้มีโครงการ “ค่ายพุทธธรรม” โครงการอบรมแกนนำเยาวชน โครงการ “อบรมแกนนำพุทธธรรม” โครงการ “นุ่งขาวเข้าวัด” โครงการอบรมเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน โครงการเรียนรู้พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และโครงการ “ประกวดแอโรบิค/แข่งฟุตบอล/เดินเซอร์/วิ่ง/อาหารเพื่อสุขภาพ” เพื่อชักนำหรือสร้างความตระหนักให้เยาวชนมาสนใจในเรื่องศีลธรรมและกีฬา อีกทั้ง ปัญหาเยาวชนมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร มีโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา คือ โครงการอบรมแกนนำเยาวชน โครงการเยาวชนรู้เท่าทันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โครงการ “ภูมิคุ้มกันภัย สายใยครอบครัว” และโครงการวิ่งสามวัย ใส่ใจสมาชิกครอบครัว

3) ปัญหาผู้สูงอายุในชุมชนถูกทอดทิ้งให้อยู่กับบ้านตามลำพังและไม่มีกิจกรรมกลุ่มกันทำกิจกรรมร่วมกันของผู้สูงอายุ ชุมชนมีโครงการตั้งกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน โครงการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โครงการ “สานสายใจสร้างสายใยชุมชน” และโครงการพัฒนาอาชีพกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน

4) ปัญหาประชาชนในชุมชนไม่สนใจ/ไม่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน/เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนน้อย ทำให้ชุมชนต้องมีโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา คือ โครงการประชาคมชุมชน โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชน และโครงการเทศบาลเคลื่อนที่ อีกทั้ง ปัญหาการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์น้อย จึงมีโครงการประชาคมชุมชน โครงการอบรมแกนนำชุมชน โครงการพัฒนาศักยภาพชุมชน โครงการ “ชุมชนพอเพียง” และโครงการ “วิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง” นอกจากนี้ การที่ชุมชนมีช่องว่างทางสังคม ประสบปัญหาการทอดทิ้งเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้ได้กลายเป็นภาระของคนในชุมชน จึงมีโครงการจัดตั้งกองทุนชุมชน โครงการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน โครงการ “สานสายใจ สร้างสายใยชุมชน” และโครงการส่งเสริมอาชีพในชุมชน

5) ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชน มีโครงการอบรมแกนนำเยาวชน โครงการเยาวชนรู้ทันยาเสพติด โครงการ “ภูมิคุ้มกันภัย สายใยครอบครัว” โครงการวิ่งสามวัยใส่ใจสมาชิกครอบครัว โครงการตำรวจบ้าน โครงการสารวัตรยาเสพติด และโครงการชุมชนเข้มแข็ง เพื่อสร้างความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

6) ส่วนปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ประชาชนมีรายได้น้อยกว่ารายจ่าย และปัญหาภาวะหนี้สินของประชาชนทั้งในระบบและนอกระบบ ชุมชนจึงมีโครงการ

อบรมและจัดตั้งกลุ่มอาชีพ โครงการส่งเสริมปลูกผักสวนครัวรั้วปลอดภัย โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการตั้งกลุ่มอาชีพในชุมชน โครงการ “วิถีเศรษฐกิจชีวิตพอเพียง” และโครงการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน

นอกจากนี้ ผลผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผลิตขึ้นมาแล้วไม่สามารถจำหน่ายตามท้องตลาดได้ ชุมชนมีโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา คือ โครงการ “ตลาดนัดผลิตภัณฑ์ชุมชน” โครงการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายสินค้าชุมชน และโครงการอบรมพัฒนาบรรจุกัญหีสินค้าชุมชน โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการตั้งกลุ่มอาชีพในชุมชน และโครงการประชาคมชุมชน ส่วนปัญหาการขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงานของกลุ่มผลิตสมุนไพรแปรรูป มีโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา คือ โครงการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในชุมชน โครงการอบรมพัฒนาแปรรูปสมุนไพรให้ได้ อย. และโครงการอบรมพัฒนาบรรจุกัญหี และโครงการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในชุมชนหรือกระถางพืชผักสวนครัวในบ้าน เพื่อให้แม่บ้านในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทำการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร แต่ยังมีอุปสรรคปัญหาด้านการตลาดและมีรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ต่ำ

7) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เรื่องขยะตกค้างในชุมชนและปริมาณขยะเพิ่มมากขึ้น ชุมชนมีโครงการธนาคารขยะ โครงการส่งเสริมการคัดแยกขยะครัวเรือน และโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเทศบาลเมืองมุกดาหารเอง ก็มีโครงการในการเสริมความรู้เรื่องการจัดและคัดแยกขยะอันตรายที่มีผลต่อสุขภาพในครัวเรือนให้แก่อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และผู้นำชุมชน หวังสร้างความตระหนักและมีส่วนร่วมในการกำจัดขยะที่เกิดจากอาคารบ้านเรือนอย่างถูกต้องและปลอดภัย และเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนตามโครงการ ส่งเสริม สนับสนุน การกำจัดขยะที่มีอันตรายต่อสุขภาพในครัวเรือน เน้นเรื่องการลดและการคัดแยกขยะมูลฝอย ขยะอันตราย และการกำจัดอย่างถูกวิธี

8) ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง การบริหารชุมชนและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน มีโครงการอบรมพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน โครงการประชาคมชุมชน โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการบริหารจัดการชุมชน

โครงการประชาคมชุมชน โครงการเทศบาลเคลื่อนที่ โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านบริหารจัดการชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีความรู้และเข้าใจบทบาทของตนเองและคณะกรรมการชุมชน อีกทั้งเพื่อให้ประชาชนบางคนที่ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นในการประชาคมได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อทำให้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้รับการแก้ไข

โครงสร้างของรัฐ

มีการควบคุม ป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นการบริหารจัดการและความคุ้มครองกิจกรรมหรือกระบวนการต่างๆ เพื่อพิจารณาคาดว่าจะมีสิ่งใด เหตุการณ์ใดที่อาจเป็นปัญหา อุปสรรค ทำให้ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายและจะส่งผลกระทบต่อหรือสร้างความเสียหาย หรือก่อให้เกิดความล้มเหลว หรือลดโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งต้องมีการจัดการความเสี่ยงต้องการจัดการทั้งระบบ ทุกภาคส่วน และต้องมีการจัดการแบบบูรณาการ ส่วนหนึ่งการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนก็มีการดำเนินการโดยผ่านโครงสร้างของชุมชน โครงสร้างของรัฐ โดยผ่านกลไกกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย กฎ/ระเบียบของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พระราชบัญญัติแรงงาน พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนในรูปแบบที่เป็นทางการดำเนินการผ่านโครงสร้างของชุมชน โดยใช้กลไกของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในลักษณะที่เป็นโครงการต่างๆ นั้น แท้จริงแล้วเป็นแผนงาน/โครงการที่ถูกกำหนดมาจากเทศบาลเมืองมุกดาหาร เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาล แต่ไม่ได้เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากความต้องการหรือเป็นความคิดเห็นที่สอดคล้องป้องกันของคนส่วนมากในชุมชน ดังนั้นในการดำเนินการต่างๆ จึงกระจุกอยู่ในคนบางกลุ่ม เช่น คณะกรรมการชุมชน และกลุ่มเครือข่ายผู้ใกล้ชิด ซึ่งเป็นการดำเนินการเพื่อให้ได้เป้าหมายตามข้อสั่งการของเทศบาล แต่ไม่ได้หวังผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แม้หลาย ๆ โครงการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจะได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและมองเห็นประโยชน์เป็นรูปธรรม เช่น โครงการ

ตลาดนัดผลิตภัณฑ์ชุมชน โครงการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายสินค้าชุมชน แต่โครงการส่วนมากก็ยังคงขาดการมีส่วนร่วม ความร่วมมือร่วมใจของคนส่วนมากในชุมชนนั้นเป็นเพราะเป็นชุมชนการค้าและการท่องเที่ยวชายแดนที่ผู้คนมีวิถีชีวิตที่เร่งรีบอยู่กับธุรกิจการค้าและการแข่งขัน ไม่มีเวลาว่างสำหรับส่วนรวมมากนัก จึงทำให้ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินโครงการ อีกทั้งไม่มีการติดตามประเมินผลโครงการอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของโครงการต่างๆ ให้ดี มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว แต่เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรมเฉกเช่นเดียวกับชุมชนชนบททั่วไป มีวิถีชีวิตการดำรงชีวิตที่มีสัมพันธและพึ่งพิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ แต่หลังจากที่รัฐมีนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้จังหวัดชายแดนเป็นจังหวัดหน้าด่าน เพื่อพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาค พื้นที่ที่เคยเป็นชุมชนแห่งวิถีการประมงและการเกษตรริมแม่น้ำของชุมชนชายแดนจึงถูกทำให้มีความทันสมัย ผ่านโครงการพัฒนาศักยภาพโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เพื่อรองรับการค้าการลงทุนและระบบเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวมากขึ้น ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน จากชุมชนที่เคยเรียบง่ายกลายเป็นชุมชนการค้า มีนักท่องเที่ยวผ่านเข้ามาจำนวนมาก เพื่อจับจ่ายซื้อสินค้าหรือเดินทางผ่านเพื่อเดินทางต่อสู่ประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งผู้คนจากต่างถิ่นที่เข้ามาหาโอกาสในการประกอบอาชีพ ทำธุรกิจการค้า ผู้คนในชุมชนต่างต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่รอดได้ในสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป

ความเจริญทางเศรษฐกิจ ทำให้ชีวิตผู้คนเร่งรีบ ต้องรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของตนเอง แสวงหาความสำเร็จที่เป็นตัวเงินจากกำไรจากการค้า มากกว่าที่จะคิดถึงผู้อื่นและส่วนรวม ทำให้ความสามัคคีความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อส่วนรวมของคนในชุมชนน้อยลง อีกทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็เปลี่ยนไป เด็กๆ หรือเยาวชนแทนที่จะได้รับการขัดเกลาจากครอบครัวจากปู่ย่า

ตายาย แต่กลับถูกส่งให้ไปเรียนที่ต่างจังหวัดที่มี “ความเจริญทางการศึกษา” มากกว่า ผู้สูงอายุในครอบครัวถูกทอดทิ้งไว้ลำพัง แทนการทำหน้าที่เป็นผู้ขัดเกลา และถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตให้กับคนรุ่นหลัง และกลับพบว่า ประสบการณ์ชีวิตของคนรุ่นก่อน แทบจะไม่มีประโยชน์อีกแล้วสำหรับคนในยุคปัจจุบัน อีกทั้งงานบุญ และประเพณีของชุมชนเปลี่ยนไปตามลักษณะการดำเนินชีวิตที่เร่งรีบ ไม่มีเวลา พิถีพิถันกับธรรมเนียมที่คนส่วนใหญ่คิดว่าไม่มีประโยชน์ โดยเฉพาะงานบุญที่เป็นความเชื่อความสัมพันธ์กับประชาชนในประเทศเพื่อนบ้าน กลับมีการสานสัมพันธ์ผ่านงานบุญน้อยลง ลักษณะความสัมพันธ์จากเดิมที่เป็นเครือญาติ เป็นพี่เป็นน้องจนเจือเกือบจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้เปลี่ยนไป หากมีการติดต่อไปมาหาสู่มักจะเป็นลักษณะเพื่อประโยชน์ทางการค้า การท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความร่วมมือทางธุรกิจการค้าและการลงทุน ไม่ได้เป็นไปตามกลไกตามจารีตประเพณีอย่างที่เคยเป็นมา

แม้ว่าชุมชนจะเจริญขึ้นมีความทันสมัยขึ้น แต่คนในชุมชนกลับประสบกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเพิ่มขึ้นของโรคอ้วน โรคเบาหวาน โรคหัวใจ และโรคไต รวมถึงปัญหาสุขภาพจิตที่เพิ่มขึ้นจากผลกระทบของเทคโนโลยี การดำรงชีวิต อีกทั้งเยาวชนในชุมชนมีพฤติกรรมที่สื่อจะเป็นปัญหาไม่ว่าจะเป็นเรื่องการขาดความรับผิดชอบต่อการเรียน มีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม และอุบัติเหตุจากการขับขี่มอเตอร์ไซด์ และปัญหาสำคัญอีกประการคือ พฤติกรรมการเล่นการพนัน จากเดิมที่เล่นเพื่อความผ่อนคลาย สนุกสนาน และความบันเทิง แต่ปัจจุบันกลับถูกมองว่าเป็นโอกาสในการสร้างกำไรเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตน อีกทั้งในพื้นที่ชายแดนอยู่ติดกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีกฎหมายการควบคุมการเล่นพนันที่แตกต่างจากประเทศไทย จากการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเพื่อนบ้านและความสะดวกในการข้ามไปมาระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้มีคนไทยจำนวนมากทั้งคนในพื้นที่และต่างพื้นที่เข้าไปเล่นพนันในบ่อนคาสิโนของประเทศเพื่อนบ้าน

ผลจากภาวะความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประเพณี ซึ่งผลกระทบดังกล่าวมีผลต่อพลวัตและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ทำให้

ชุมชนตกอยู่ในภาวะความเปราะบางทางสังคม ได้แก่ การมีความรับรู้ต่อความเสี่ยงต่ำ สถาบันทางสังคมอ่อนแอ การไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรและบริการของรัฐ การขาดการศึกษาและการเข้าถึงข้อมูล และความยากจน ส่วนความเปราะบางทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การทำลายป่าไม้ มีมลภาวะทางดิน น้ำ และอากาศ และการขาดสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งความเปราะบางเป็นส่วนหนึ่งในห่วงโซ่ของความเสียหาย (Chain of Risk) ซึ่งความเสี่ยงมีนัยยะความสัมพันธ์แปรผันตามความเปราะบาง นั่นคือ การที่ครอบครัวและชุมชนตกอยู่ในความเปราะบางทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสูง ย่อมส่งผลให้ออกาสในการประสบกับความเสียหายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสูงตามไปด้วย (Heitzmann, Canagarajah and Siegal, 2002) อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีวิธีการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการใน 2 รูปแบบที่สำคัญ คือ 1) รูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยดำเนินการผ่านจารีตประเพณี องค์กรความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านกลไกทางความเชื่อ จารีตประเพณีและวัฒนธรรม และกลไกของครอบครัว ซึ่งเป็นรูปแบบที่สำคัญ เนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดของสังคม ที่ให้การอบรม ชัดเกล้า ปลูกฝัง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งในการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือน ซึ่งย่อมจะส่งผลโดยตรงต่อการจัดการความเสี่ยงของชุมชน 2) รูปแบบที่เป็นทางการ ดำเนินการผ่านโครงสร้างของชุมชน โดยผ่านกลไกขององค์กรต่างๆ ในชุมชน รวมถึงกฎระเบียบข้อตกลงของคนในชุมชน และดำเนินการผ่านโครงสร้างของรัฐ โดยผ่านกลไกกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย/ระเบียบของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีปัญหาอยู่บ้างในแง่ของการมีส่วนร่วมของชุมชน การขาดความต่อเนื่อง ขาดการติดตามประเมินผล แต่ก็เป็นรูปแบบที่สำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุง ให้มีความเหมาะสมกับชุมชนมากขึ้น เพราะถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งในการจัดการความเสี่ยงของชุมชน

เห็นได้ว่า ชุมชนชายแดนไทย-ลาวประสบกับความเสียหายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ที่มีจำนวน ความเกี่ยวพันต่อเนื่อง และความสลับซับซ้อนของประเด็นปัญหามากขึ้น และชุมชนชายแดนไทย-ลาวกำลังก้าวไปสู่สังคมความเสี่ยง (Risk

Society) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีสมมติฐานว่าสังคมความเสี่ยงจะเกิดขึ้นในสังคมที่เป็นสังคมที่มีความทันสมัยถึงขีดสุด (Late Modernity) (Beck, 1992) เช่น ในสังคมตะวันตก แต่จากผลการวิจัย พบว่า ในสังคมที่กำลังก้าวสู่ความทันสมัยเช่นสังคมในชุมชนพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว เป็นสังคมที่กำลังก้าวสู่ความทันสมัยเพราะผลจากนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ก็ปรากฏให้เห็นถึงความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเช่นกัน ซึ่งให้เห็นว่า สังคมความเสี่ยงสามารถเกิดขึ้นได้แม้ในสังคมที่กำลังก้าวสู่ความทันสมัย โดยไม่ต้องรอให้เป็นสังคมที่มีความทันสมัยถึงขีดสุด

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า จาริต ประเพณี องค์กรความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านกลไกทางความเชื่อ จาริต ประเพณีและวัฒนธรรม และกลไกของครอบครัว นับเป็นเครื่องมือและกลไกที่สำคัญในการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนั้นการธำรงไว้ซึ่งความเข้มแข็งของจาริต ประเพณี องค์กรความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว จึงมีความสำคัญและจำเป็นในการรักษาคุณภาพของชุมชน ให้สามารถปรับตัวต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่คาดไม่ถึงเข้ามาได้อีก ทั้งภาครัฐควรให้การส่งเสริม/สนับสนุนแก่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ในการเสริมสร้างศักยภาพในการเตรียมความพร้อมรับมือปรับตัว และเป็น การสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเฝ้าระวังและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบ ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงแรงงาน กระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น อีกทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนในพื้นที่มากที่สุด ควรให้การดูแล ส่งเสริม และสนับสนุนชุมชนในความรับผิดชอบในด้านต่างๆ ดังกล่าว ทั้งนี้ การดำเนินโครงการของรัฐต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจังหวังผลลัพธ์ (Outcome) มิใช่การทำตามหน้าที่หรือทำเพื่อให้ได้ตัวเลขบรรลุเป้าหมาย ควรมีการติดตามประเมินผลโครงการอย่างใกล้ชิดและจริงจัง อีกทั้งควรให้การส่งเสริมและสนับสนุนอย่าง

ต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างศักยภาพการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดน ทำให้ประชาชนในพื้นที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างอยู่ดีมีสุข

เอกสารอ้างอิง

- Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University. (2005). **Report of Research Project on Impacts of East-west Economic Corridor (Social Impacts of the 2nd Mekong Bridge Construction) Phase I**. Bangkok: The Office of Thailand Research Fund (TRF).
- Beck, Ulrich. (1992). **Risk Society: Toward a New Modernity**. London: SAGE.
- Beck, Ulrich. (1997). **Global Risk Politics, Greening the Millennium?: The new politics of the Environment**. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Giddens, Anthony. (1990). **The Consequence of Modernity**. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991). **Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age**. Stanford, California: Stanford University Press.
- Heitzmann, Karin., Canagarajah, R. Sudharshan., and Siegal, Paul B. (2002). **Guideline for Assessing the Sources of Risk and Vulnerability**. Washington D.C.: Social Protection Unit, Human Development Network, The World Bank.
- Hiranto, Utai. (1980). **Kan Pokkong Tongtin**. (In Thai) [Local Government]. Bangkok: Odien Store
- Subcommittee on Mukdahan Province's Economics. (2007). **Rai-ngan Kan Prachum Krang Tee Pad/ 2550 Khong Kana Anukammakan Dan Settakit Jangwat Mukdahan**. (In Thai) [The 8th/2007 Meeting Report of Subcommittee on Mukdahan Province's Economics: Mukdahan]. Mukdahan